

УКРАЇНСЬКА ЛІНГВІСТИЧНА ТЕРМІНОГРАФІЯ (хронологія, класифікація, структура)

У статті розглянуто шлях української лінгвотермінографії від перших фіксацій лінгвістичних термінів у спеціальних словниках до найновіших сучасних термінографічних видань. Репрезентовано наукову картину галузевої лексикографії: здійснено огляд праць про цю царину лексикографії української мови та її дослідників; описано особливості кожної лексикографічної праці; розглянуто наявні класифікації словників такого типу; детально схарактеризовано загальні словники лінгвістичних термінів, а також перекладні, комбіновані та вузькогалузеві.

Ключові слова: українська мова, лінгвістичний термін, словник лінгвістичних термінів, лінгвотермінографічна класифікація, особливості кожної лексикографічної праці, наукова картина галузевої лексикографії.

Kochan I. Ukrainian Linguistic Terminology (Chronology, Classification, Structure). *The article deals with the scientific picture of lexicography branch, the way of Ukrainian linguistic terminology development from the first fixations of the linguistic terms in special dictionaries to the latest modern terminological works. Such editions have their own history: the first arrangements of the linguistic terminology date back to 1908, when I. Ogenko «Historical Dictionary of Grammatical Terminology» appeared, in which the author collected material from 77 grammars available at the time and provided terms for nominations of 463 concepts in phonetics, morphology, syntax and spelling, which reproduced the level of structure of the Ukrainian language at those days. Then there were small works by Yu. Grot-Groholsky (1917), T. G. Sikirinsky (1928) et.al.*

Compiling and interest in such dictionaries revived in the 1950s. In 1957 the «Dictionary of Ukrainian-Russian grammatical terminology and words related to the study of grammar» by A. A. Kondratyuk (for teachers of the Crimean region), as well as the work of E. Krotevych and N. Rodzevych «Dictionary of Linguistic Terms» appeared. Then dictionaries of Ukrainian linguistic terms in 1985 (D. Hanych, I. Oliynyk), 2001 (S. Yermolenko, S. Bibyk, O. Todor), 2012, 2020 (A. Zagnitko) came into being. All of them belong to the general type of interpretive dictionaries. Reviews and descriptions of such lexicographical publications can be found in the investigations of I. Vykhovanets, S. Denysenko V. Itskovych, I. Kazimirova, T. Kosmeda, T. Petrova and many others.

Two groups with the Ukrainian source and the foreign language source are distinguished among the exclusively translated dictionaries of linguistic terms. Dictionaries of this type appeared during the years of independent Ukraine. Special attention should be paid to the narrow branch dictionaries of linguistic terms: morphology,

syntax, word formation, onomastics, text linguistics, lexicology, phraseology, lexicography, as well as new areas: intercultural communication, applied (computer) linguistics, etc. They are also discussed in the article.

Keywords: *Ukrainian language, linguistic term, dictionaries of linguistic terms, their features, linguoterminographic classification, scientific picture of branch lexicography.*

Вступ

Українська лінгвістична термінографія вже має свою історію і певні особливості. Осмислення витоків української термінології дало змогу І. Огієнкові «викласти свої міркування щодо її усталеності, єдності, освітньої цінності в «Історії української граматичної термінології», що вийшла в «Записках українського наукового товариства» у 1908 році. Учений, намагаючись з'ясувати причини термінологічної розбіжності в українських граматиках, вважав, що Україна в умовах бездержавності не мала підґрунтя для розвитку граматичної літератури» (Авраменко, 2015: 15).

І. Огієнко в «Історичному словнику граматичної термінології» (1908) писав: «Коли терміни лікарські або ботанічні ми сливе що цілком маємо в народі, – їх тільки треба там пильніше пошукати, – то граматичної термінології, через абстрактність самої науки, у народі не маємо. В народній мові ми знайдемо терміни *горлянка, бешиха, півоня*, але термінів для *subjectum*, або назв відмінків ми не знайдемо. Виходить, що автор граматики повинен сам витворити граматичні терміни» (Огієнко, 1908а: 8). Ця праця «стала своєрідною спробою підсумувати попередній розвиток української мовознавчої термінологіки» (Авраменко, 2015: 17), «зібрати до купи все те по часті термінології, що ми знаходимо в рідній граматичній літературі» (Огієнко, 1908b: 32). У ній автор подав російську граматичну термінологію, іноді ще латинську, грецьку, німецьку, польську та ін. – і в хронологічному порядку відповідні українські терміни з різних шкільних грамастик, чим виробив основні правила творення української лінгвістичної термінології. Пріоритет у її становленні дослідник віддає Галичині. Граматики, що з'явилися в Україні в другій половині XIX – початку XX ст., часто послуговувалися власними термінами, і це стало причиною строкатості та невпорядкованості української мовознавчої термінології. Тому на початку XX ст. виникла необхідність її наукового уніфікування (Авраменко, 2015: 16).

В «Історичному словнику граматичної термінології» І. Огієнко зібрав матеріал із 77 наявних на той час граматик і подав терміни для номінування 463 понять із фонетики, морфології, синтаксису та орфографії, що, крім рівня розробленості української лінгвістичної термінології, відтворює і тогочасний ступінь наукового осмислення структури української мови (Авраменко, 2015: 17). Цінність словника в тому, що до нього було залучено немало слів-термінів від початків зародження української граматичної літератури, щоб наочно показати, яким шляхом розвивалася термінологія української мови.

1917 року в Козятині побачив світ «Російсько-український словник граматичних термінів», укладений Ю. Грот-Грохольським. Це унікальне видання мало лише 15 сторінок. У цьому самому році Товариство шкільної освіти в Києві видало на 201 с. «Термінологію граматичну і правопис, ухвалені Товариством шкільної освіти» (Кульчицька, 1999: 208). 1928 р. в Одесі вийшла брошура Т. Сікиринського «До питання елементарної української граматичної термінології» на 32 с. (Гольдберг, & Королевич, 1963: 104).

Після доби українізації було деяке затишшя щодо лінгвістичних лексикографічних видань. Однак вже у 1951 році в «Лексикографічному бюлетені» К. Цілуйко публікує статтю «Про принципи побудови словника граматичної термінології», у якій висловлює свої погляди про структуру такої праці та необхідність її створення (Вип. 1. С. 82–94) (Гольдберг, & Королевич, 1963: 104). Обговорення цієї проблеми відбувається на сторінках наукових видань: «Лексикографічний бюлетень», «Доповіді і повідомлення наукових конференцій», ж-л «Вітчизна», «Українська мова в школі» тощо. У XX–XXI ст. з'являються нові лінгвістичні словники різних типів, комплексний аналіз яких висвітлить особливості становлення лексикографії обраної галузі, що фрагментарно було здійснено в сучасній лінгвістиці (Жалай, Биховець, Линник та ін., 2011), викликає потребу подальшого дослідження і засвідчує актуальність цієї розвідки.

Мета статті – показати шлях творення української лінгвістичної термінографії, виявити особливості лінгвістичних термінів в українській мові, способи побудови таких словників, показати наявні класифікації таких праць, специфічні ознаки кожної. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: 1) заглибитися в історію і хронологію таких видань в Україні; 2) опрацювати різні класифікації

термінологічних словників лінгвістичних термінів; 3) розглянути різні типи словників, виявити їхню специфіку.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети послуговуємося методами *спостереження* і *систематизації*, які допомогли показати різні класифікації таких словників, *зіставного*, що дав змогу порівняти термінографічні праці, виявити спільне та відмінне в описі й трактуванні лінгвістичних понять, *описового*, який дозволив репрезентувати специфіку кожного словника.

Виклад основного матеріалу

Як відповідь на обговорення проблеми створення термінологічних словників 1957 року в Сімферополі побачив світ «Словник українсько-російської граматичної термінології і слів, зв'язаних з вивченням граматики» А. Кондратюка, який було складено відповідно до розташування матеріалу в підручниках. Ця книжка проєктувалася на вчителів української мови Кримської області (Гольдберг, & Королевич, 1963: 103).

Поява таких праць викликала зацікавлення науковців. Огляди й описи таких лексикографічних видань знаходимо в розвідках Н. Биخовець, І. Вихованця, С. Денисенко, В. Дубічинського, В. Іцкович, І. Казимирової, Т. Космеди, Т. Петрової та багатьох інших. У тезах виступу на Всеукраїнській конференції 1996 року «Українська термінологія і сучасність» І. Вихованець поставив питання про впорядкування граматичних термінів зі збереженням традиції граматичного ладу української мови. Він окреслив декілька угруповань термінів граматики:

1. Апробований набуток попередніх періодів розвитку граматичної термінології на основі української мовознавчої традиції (назви частин мови: *іменник, прикметник, дієслово, ... вигук* тощо; морфологічних категорій та їх грамем (*називний відмінок, кличний, множина, однина; рід, чоловічий, жіночий, середній, минулий час, особа* та ін.).

2. Явні запозичення, що різняться характером входження до терміносистеми. Це терміни на зразок *морфологія, морфема, модальність, парадигма, деривація, транспозиція* тощо.

3. Концепційні, або авторські, утворення, що сприяють розвитку й поширенню продуктивних формальному й поняттєвому плану ідей.

Автори або витворюють нові одиниці, або індивідуально переосмислюють традиційні терміни (*еліптичні речення, ізосемія* /Ю. Жлуктенко/, *нечленовані речення* /В. Кіпріянов/) (Вихованець, 1996а: 11).

У науковій літературі існують різні класифікації словників лінгвістичних термінів. Зокрема, львівські науковці поділяють їх на:

- 1) *оригінальні* (первинні) або *перекладні* (вторинні) словники;
- 2) *енциклопедичні* або *мовні*;
- 3) *двомовні* або *одномовні*;
- 4) *загальні* або *спеціальні* (своїм предметом мають обраний лінгвістичний напрям);
- 5) *алфавітний словник* або *тезаурус* (Денисенко, 2010: 33).

В. Іцкович запропонував класифікувати лінгвістичні словники за опозиціями: перекладні – одномовні словники; тлумачні – словники; словник сучасної термінології – “історичний словник” тощо (Іцкович, 1964: 35).

І. Вихованець подав таку класифікацію лінгвістичних словників:

1) **власне** словники (**алфавітні** чи **тематичні реєстри** термінів з різним ступенем інформативності та тезауруси, у яких висвітлюються семантичні відношення між термінами);

2) словники **загальні**, де подано якомога повніший перелік термінів усіх галузей мовознавства, і **спеціалізовані**, що репрезентують терміни якоїсь лінгвістичної школи, напряму або певного розділу мовознавства;

3) словники **пояснювальні**, де подано тлумачення термінів, і **номенклатурні**, у яких список термінів не супроводжується яким-небудь тлумаченням. Пояснювальні словники своєю чергою бувають енциклопедичні, де вказується історія виникнення терміна, різні його тлумачення, подаються ілюстрації та бібліографія, і тлумачні, які відрізняються від енциклопедичних коротким визначенням терміна (Вихованець, 1996b: 92).

Білоруський учений В. Щербін влучно зауважує, що жодна словникова класифікація не дає змоги “розкласти на полицях” усі опубліковані на цей час словники лінгвістичних термінів, типологічне розмаїття яких переважає класифікаційні можливості кожної окремої типології (Щербін, 2014: 35).

В основному словники лінгвістичних термінів поділяють на **загальні**, де подано терміни різних розділів та напрямків лінгвістики,

та **вузькогалузеві**, де зібрані лінгвістичні терміни певної галузі. Окрім того, у кожній із підгруп існують перекладні, тлумачні словники та тлумачно-перекладні. Розглянемо їх у такому самому порядку.

1. Загальні лінгвістичні словники, або словники універсальні.

1.1. *Першим* з таких в українському мовознавстві та українській лексикографії був «Словник лінгвістичних термінів» Є. Кротевиचा й Н. Родзевич, що вже давно став бібліографічною рідкістю. Він побачив світ 1957 року. Його завданням було сформувані (хоча б у загальних рисах) уявлення про систему мовознавчих понять, їхній зміст і взаємозв'язок, осмислити на сучасному для авторів етапі розвиток науки про мову. Термінографічна праця охопила 600 заголовних слів, що стосувалися «загального мовознавства й славістики, частково індоєвропейстики, при цьому багато уваги приділялося використанню питомої термінології. Матеріал для ілюстрацій добирався з української, російської та інших слов'янських мов, а також частково тюркських та класичних. <...> До кожного терміна додаються його російські відповідники, а також стисла етимологічна інформація» (Жалай, Биховець, Линник та ін., 2011: 6). Книжка містить російсько-український покажчик, що дав змогу використовувати її і як перекладний словник термінів. Відповідники з інших мов (за винятком російської) в словнику не представлені. Напр., **консонантизм**, *консонантизм* (від лат. *Consonans* – приголосний) – система приголосних звуків певної мови (Кротеви́ч, & Родзеви́ч, 1957: 82). До багатьох словникових статей додано бібліографію – перелік праць радянських та зарубіжних лінгвістів, у яких ідеться про відповідний термін, його трактування, детальний опис і пояснення. Автори пропонували звернути увагу на реально наявні випадки недосконалості, “умовності” деяких невдалих наведених одиниць, неясності, нечіткості або навіть суперечливості понять, що їх за традицією виражають такі терміни (Кротеви́ч, & Родзеви́ч, 1957: 3).

1.2. *Другим* словником в українській лінгвістичній термінографії став «Словник лінгвістичних термінів» Д. Ганича й І. Олійника. Він з'явився майже через 30 років після попереднього в період розроблення терміносистем і появи інших лінгвістичних словників на території СРСР. Праця була розрахована на студентів, учителів-словесників, утім відрізнялася від попередньої відбором, обсягом та способом тлумачення термінів. Автори відмовилися від подання бібліографії

до окремих статей, задумавши цей словник як довідник. Алфавітний порядок використано й у межах статті, коли «за алфавітом першого слова з урахуванням другого розміщені термінологічні словосполучення. До всіх термінів подано російські відповідники. Якщо термін іншомовного походження, то в дужках фіксується джерело походження і розкривається етимологія слова. Якщо лінгвістичний термін має два чи більше значень, пов'язаних між собою, то кожне з них подається і витлумачується в одній словниковій статті за порядковими номерами» (Жалай, Биховець, Линник та ін., 2011: 7). Якщо ж ідеться про випадковий збіг фонетичної форми, то такі одиниці подано як окремі реєстрові слова. Цей словник можна віднести до комбінованого типу, оскільки після заголовного слова-терміна подано його російський відповідник, а далі йде словникова стаття з тлумаченням. Напр.: **однозначність** (моносемія), *однозначность* (моносемия). *Наявність у слова тільки одного значення. Однозначними в більшості є терміни, номенклатурні назви.* Напр.: *азот, гелій, дактиль, катет, катод, лазер, сонет, суфікс, вільха, дятел, жоржина, осока* (Ганич, & Олійник, 1985: 162). Якщо термін іншомовного походження, то в дужках указується джерело походження і розкривається етимологія слова (чи слів), від якого виник термін. Напр.: **індикатив**, *индикатив* (лат. (*modus*) *indicativus*) – дійсний спосіб дієслова. Див. **спосіб** (Ганич, & Олійник, 1985: 94).

1.3. Третій тлумачний словник лінгвістичної термінології з'явився вже на початку цього століття в серії «Українська мова» – «Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» С. Єрмоленко, С. Бирик, О. Тодор (2001), розрахований на широке коло користувачів. Він «охоплює найпоширеніші 900 термінів, які покривають поняття як традиційної класичної україністики, представленої в курсах з української мови, так і поняття стилістики, соціолінгвістики, історії літературної мови. Словник «фіксує такі порівняно нові терміни, як, наприклад, *дискурс, ментальність*, що активно використовувалися в спеціальних текстах і не засвідчувалися попередніми словниками. Орієнтація на читача зумовила принципи загальної будови словника та окремих статей» (Жалай, Биховець, Линник та ін., 2011: 7). У тлумачній частині поряд із визначенням терміна, його дефініцією часто наведено приклади вживання, що дало змогу унаочнити поняття чи зробити його більш зрозумілим. До частини

термінів з інтернаціональними елементами грецького чи латинського походження подано короту етимологічну довідку, що розкриває значення відповідних формантів. Напр.: **патронім** (від грец. – *pater* (*patros*) – батько й *onim* – ім'я) – власне ім'я, утворене від імені або прізвища батька: Іванівна, Петрович. Основний принцип укладеного словника – алфавітно-гніздовий, що дає змогу відбити системність термінології через показ родо-видових відношень (Жалай, Биховець, Линник та ін., 2011: 7). Напр. **наголос** – виділення одного зі складів неодноскладового слова або слова в реченні посиленням голосу. Є такі типи наголосу: 1. с л о в е с н и й Н. (подано визначення і приклади), Розрізняють: о с н о в н и й (подано визначення і приклади) і п о б і ч н и й (подано визначення і приклади). В українській мові Н. має такі властивості: с и л о в и й (динамічний) (подано визначення і приклади), в і л ь н и й (різномістний) (подано визначення і приклади), р у х о м и й Н. (подано визначення і приклади), л о г і ч н и й Н. (подано визначення і приклади), е м ф а т и ч н и й Н. (подано визначення і приклади) (Єрмоленко, Бирик, & Тодор, 2001: 100).

На відміну від вищезгаданих, цей словник розрахований лише на україномовного користувача, і він чітко виконує свою функцію тлумачного та не подає відповідників з інших мов (Жалай, Биховець, Линник та ін., 2011: 7).

1.4. Четвертим лінгвістичним словником став «Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни» Анатолія Загнітка в 4-х т. (2012). У ньому схарактеризовано сучасну лінгвістичну термінологію з відповідним тлумаченням термінів, розкриттям їхньої етимології, зв'язків з іншими термінами та висвітленням їхньої багатозначності та функційного навантаження в різних розділах мовознавчої науки. Особливістю видання є максимальне охоплення традиційної лінгвістичної термінології із залученням до розгляду найновіших термінів і понять з виявом їхнього авторства, можливих розбіжностей у використанні, простеженням синонімних та антонімних зв'язків. На думку Т. Космеди, ця праця «фахово репрезентує метамову сучасної лінгвістичної науки з урахуванням широкого багатоаспектного підходу до розуміння термінів» (Космеда, 2014: 194). У словнику кожний термін наведено за стрижневим словом, а далі подано аналітичні конструкції, пор.: *форма граматична, форма морфологічна, форма синтаксична, форма стилістична, форма типологічна* й под. Такий

підхід дає змогу користувачеві побачити весь діапазон наявних лінгвістичних термінів з тим чи тим опорним (стрижневим) словом і водночас полегшує їх освоєння (Загнітко, 2012 (Т. 1): 4–5).

У «Словнику сучасної лінгвістики...»: 1) відібрано й систематизовано найпоширеніші терміни, що їх активно використовують у теоретичних, теоретико-прикладних і суто прикладних мовознавчих дослідженнях; 2) запропоновано розгляд семантично оновлених термінів класичного мовознавства з урахуванням їх традиційного тлумачення і кваліфікації; 3) схарактеризовано стрижневі та ключові терміни сучасної лінгвістики з простеженням їхньої динаміки та співвідношення із відповідними науково-лінгвістичними парадигмами, належністю до тих чи тих мовознавчих напрямів, шкіл; 4) запропоновано компактне тлумачення основних термінів граматики (різних її аспектів і вимірів – ідеографічного, функційного, комунікативного й под.), лексикології, фонології, словотвору, а також психолінгвістики, лінгвокультурології, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, патопсихолінгвістики, прикладної лінгвістики, судової лінгвістики, сутєстивної лінгвістики та ін. (більшість цих термінів вимагає врахування їхнього зв'язку з основними науками та функціонуванням у лінгвістиці, через що тлумачення постає досить проблемним і не завжди адекватним); 5) ураховано специфіку розвитку лінгвістичних студіювань початку ХХІ століття, коли активними постали дослідження з лінгвістики тексту, комунікативної лінгвістики, теорії мовленнєвих актів та мовленнєвих жанрів, дискурсу та дискурсної практики, що знайшло свій вияв у структурі «Словника сучасної лінгвістики» (Загнітко, 2012 (Т. 1): 5).

Словникова стаття містить: 1) основне слово; 2) кваліфікацію походження терміна, тобто вказівку на мову, з якої його запозичено, та можливий сучасний переклад; якщо ж термін є похідним, то в дужках наведено можливе твірне слово та вказано афікс, за допомогою якого утворено похідне; 3) визначення нормативного наголосу; 4) кваліфікацію тих термінів і понять, до яких варто звернутися для вичерпного їх розуміння і вияву статусу в лінгвістичних студіюваннях; 5) в одній словниковій статті кілька термінів за наявності різних найменувань того самого лінгвістичного поняття подано як заголовні; 6) транскрипцію з виявом тих чи тих асимілятивних, дисимілятивних та інших процесів в аналізі фонем, звуків; 7) ілюстративний

матеріал, що підтверджує вияв певного аналізованого мовного явища (Загнітко, 2012 (Т. 1): 7).

2020 року вийшло одностомне видання «Сучасного лінгвістичного словника» А. Загнітка, відтворене на основі попереднього й дещо доповнене (Загнітко, 2020).

2. Перекладні словники лінгвістичних термінів. Це словники, у яких терміни однієї мови перекладено іншою. Вони бувають двомовні, тримовні та багатомовні. Серед словників лінгвістичних термінів переважають двомовні словники. Однак вихідною мовою може бути іноземна або ж українська.

2.1. Прикладом першого виду є коротенький «*Турецько-український словник лінгвістичних термінів*» В. Подвойного, надрукований у 2000 році (Подвойний, 2000). Він охоплює 1700 одиниць, однак без тлумачення термінів. У 2009 році вийшов «*Сербсько-український словник лінгвістичної термінології*», який уклали викладачі Київського національного університету ім. Т. Шевченка О. Паламарчук, Н. Білик, Г. Стрельчук, О. Деркач, М. Шевченко (Паламарчук, Білик, Стрельчук та ін., 2009).

2.2. Перекладні словники з вихідною українською мовою беруть початок із середини ХХ ст. Одним із перших таких словників стала лексикографічна праця Л. Пономаренко «*Українсько-англійський словник лінгвістичних термінів*» (1967), що мав лише 46 с. У роки незалежності кількість таких праць збільшується. Це, зокрема, «*Українсько-румунський словник лінгвістичних термінів*» за авторством К. Джуки (1998), який було доповнено й перевидано у 2007 році.

Авторський колектив київських філологів, у якому постійно фігурують прізвища Г. Стрельчук та М. Шевченко (склад співавторів дещо змінюється), видав цілу низку аналогічних словників, де вихідною мовою стала українська. Це, зокрема, *українсько-польський* словник лінгвістичної термінології (2004), *українсько-болгарський* (2005), *українсько-сербський* (2006), *українсько-хорватський* (2008), *українсько-німецький* (2008), *українсько-італійський* (2010), *українсько-іспанський* (2011), *українсько-білоруський* (2012). Є й тримовні словники: *Українсько-російсько-угорський* словник лінгвістичної термінології (кол. авт. за заг. ред. К. Адягаші (Адягаші та ін., 2011)).

У 2013 році викладачі того самого вишу Л. Коломієць, О. Паламарчук, Г. Стрельчук, М. Шевченко уклали «*Українсько-англійський*

словник лінгвістичної термінології», у якому зафіксовано понад 7000 сучасних українських термінів (іншомовних та інтернаціональних), що належать до терміносистеми лінгвістики, напр.: *абетка, -ки alphabet; багатозначність, -ності polysemy*. В основі перекладної частини Словника лежить британський варіант англійської мови, але до найуживаніших термінів подано й американські лексичні варіанти: *акустичний acoustic, семіологія, -гії semiology*. Якщо в англійській мові є два або більше відповідників, то вони подані за ступенем нормативності від найуживаніших до менш уживаних: *аблаутний related to vowel alternation, ablauting* (Коломієць, Паламарчук, Стрельчук, & Шевченко, 2013).

3. Лінгвістичні словники комбінованого типу: тлумачно-перекладні. До такого типу словників відносимо лексикографічну працю В. Баркасі, С. Каленюк, О. Коваленко для студентів філологічних факультетів, що вийшла у Миколаєві 2017 року. Цей словник призначений для викладачів і вчителів англійської та німецької мови. Він охоплює понад 350 лінгвістичних термінів. У ньому до українських лінгвістичних термінів подано еквіваленти англійською та німецькою мовами, напр. *Англізм* (англіцизм) – слово, запозичене українською мовою з англійської. Напр.: *менеджер, пікнік, тролейбус, джинси, бізнес, лідер, автобус, конвеєр, баскетбол* тощо. *Anglicism der Anglizismus. Вульгаризм* (від лат. *Vulgaris* – брутальний, простий, звичайний) – не прийняте в літературній мові грубе чи лайливе слово або зворот. Напр.: укр. *ника* (обличчя), *фари* (очі), *здохнути* (вмерти); англ. *Bellyache* – *жалітися*, *oldman* – *старий*; *shutup* – *замовкни*. *Vulgarism der Vulgarismus* тощо.

4. Вузькогалузеві лінгвістичні словники – це словники термінів певної галузі мовознавства, його розділу.

4.1. До таких відносимо «Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія», який уклали М. Голянич, Р. Стефурак, І. Бабій за редакцією М. Голянич (2011). У словнику подано 665 словникових статей, 750 найуживаніших термінів лексикології, фразеології, лексикографії. Дефінітивна частина довідника побудована так, що до кожної реєстрової одиниці запропоновано декілька визначень різних авторів (із вказівкою на джерело цитати – визначення певного терміна). Напр. *Валентність* – «(від лат. *Valentia* – сила) – здатність слова визначати кількість і якість залежних від

нього словоформ, зумовлена його семантичними і граматичними властивостями. Так, властивості дієслова “керувати” передбачають його поєднання з іменними формами називного й орудного відмінків у позиціях підмета і додатка» [Андреш. – УМЕ. – С. 59]. «Потенціал семантико-синтаксичної сполучуваності лексичних одиниць, що є виявом системно-мовної синтагматики. При описі значення слова В. виступає змінною, що відображає здатність слова до семантичного зв’язку з іншими словами. В. є терміном семантики й синтаксису, що ввійшов до наукового обігу в середині ХХ ст. <...> Щоб запобігти домінуванню термінів “валентність” і “сполучуваність”, М. Степанова розрізнила В. як потенційну здатність слова до поєднання з іншими словами, а сполучуваність як конкретну реалізацію цієї здатності» [Селіванова. – С. 57–58]. «Здатність слова до семантичного та синтаксичного сполучення з іншими словами в реченні» [МФЕ. – С. 54]. «Властивість слова сполучатися з певним колом лексичних одиниць <...>. Наприклад, слова в парах *юний – молодий, кохати – любити* відрізняються тим, що перші сполучаються з іменниками, які називають осіб, а другі не мають такого обмеження і можуть сполучатися із назвами істот і неживих предметів» [Лисиченко. – С. 17]. Словник орієнтований на студентів філологічних факультетів, аспірантів, учителів-словесників (Голянич, Стефурак, & Бабій, 2011).

Словники такого типу Н. Лящук називає словниками цитованого типу, оскільки дефініцію наукових понять здійснено за допомогою наведених визначень з наукових праць: монографій, підручників, посібників, наукових статей (Лящук, 2011).

У цьому самому році в Тернополі за авторством Д. Бучка побачив світ «Словник української *ономастичної* термінології». Через рік він був надрукований у харківському видавництві «Ранок» у співавторстві з Н. Ткачовою. Словник містить понад 2000 реєстрових слів. Їх подано в алфавітному порядку у формі називного відмінка однини (рідко множини), ураховано взаємозалежність і взаємопідпорядкованість окремих термінів, зокрема показано родово-видові зв’язки між ними. Коли між конкретними термінами існують родові та видові поняття, словникова стаття будується за гніздовим способом (Бучко, 2011).

До вузькофахових зараховуємо й словник термінів з культури мови Л. Струганець, що вийшов у Тернополі 2000 року. До нього

увійшли терміни, засвідчені у науковій і навчальній літературі. Напр.: **чистота мови** – комунікативна якість мови, пов'язана з правильною літературно-нормативною вимовою, з відсутністю позалітературних елементів: діалектизмів, вульгаризмів, штамів, канцеляризмів, слів-паразитів, таких мовно-виражальних засобів, що заперечуються нормами моралі (Струганець, 2000: 74).

Серед словників цього класифікаційного типу належать також словники термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики (А. Мартинюк (2012)), термінологічний словник з морфології (Є. Барань (2010)), словотвору (Л. Вакарюк, С. Панцьо (2007)), міжкультурної комунікації (Ф. Бацевич (2007)) та ін.

4.2. Окремо слід виділити словнички термінів, додані до підручників, посібників, наукових збірників. Це зокрема «Словник *термінів комп'ютерної лінгвістики*» Є. Карпіловської, уміщений до підручника «Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика» (2006), Словник *стилістичних термінів* у підручнику «Стилістика української мови». Л. Мацько (2003), термінологічний словник *синтаксичних термінів* у «Синтаксисі української мови» К. Шульжука (2004) та ін.

Висновки

Наукова картина лінгвістичної термінографії досить широка й різноманітна. Вона охоплює п'ять загальних словників лінгвістичних термінів, а також низку навчальних словничків цієї галузі (В. Бережнюк, В. Зевако, В. Левицький, Г. Онуфрієнко тощо). Більшість із них вийшли в роки незалежності й містять термінну базу, необхідну для опанування передусім філологічного фаху. З кінця 90-х з'явилися суто перекладні словники лінгвістичних термінів, що мають лише переклад фахових назв. З них вихідну українську мову мають 15 лексикографічних праць, а іноземну (турецька, сербська та ін.) – значно менша кількість.

Привертають до себе особливу увагу й вузькофахові словники лінгвістичних термінів. Це справді цікаві видання, побудовані за різними принципами: суто наукового тлумачення та цитованого типу, де трактування того чи того вузькогалузевого терміна здійснюється на основі низки цитат, виписаних з монографій, підручників, посібників.

Однак не всі галузі лінгвістики охоплені в цій науковій розвідці. Бракує і перекладних вузькогалузових словників. Усе це дає перспективу для роботи філологів-лінгвістів широкого профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Авраменко, В. І.** (2015). Підхід І. Огієнка до українського термінотворення для школи у кінці XIX – поч. XX ст. В *І. Огієнко в культурі термінотворення* (с. 14–18). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. ун-т. 2.
2. **Адягаші, К.**, Паламарчук, О., Снитко, О., Стрельчук, Г., Балаж, Г., Білик, Н., & Шевченко, М. (2011). *Українсько-російсько-угорський словник лінгвістичної термінології*. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т».
3. **Барань, Є. Б.** (Укл.). (2010). *Короткий термінологічний словник з морфології української мови*. Берегове: Закарп. угор. ін-т імені Ференца Ракоці II.
4. **Баркасі, В. В.**, Каленюк, С. О., & Коваленко, О. В. (2017). *Словник лінгвістичних термінів для студентів філологічних факультетів*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського.
5. **Бацевич, Ф. С.** (2007). *Словник термінів міжкультурної комунікації*. Київ: Довіра.
6. **Бучко, Д. Г.** (2011). *Словник української ономастичної термінології*. Тернопіль: б/в.
7. **Вакарюк, Л. О.**, & Панцьо, С. Є. (2007). *Український словотвір у термінах*. Тернопіль: Джура.
8. **Вихованець, І.** (1996b). Про словники лінгвістичних термінів. *Українська термінологія і сучасність*. Тези доповідей Всеукр. наук. конф. (с. 92). Київ: Ін-т укр. мови НАН України.
9. **Вихованець, І.** (1996a). *Українська граматична термінологія. Українська термінологія і сучасність*. Тези доповідей Всеукр. наук. конф. (с. 11). Київ: Ін-т укр. мови НАН України.
10. **Ганич, Д. І.**, & Олійник, І. С. (1985). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища шк.
11. **Голяннич, М. І.**, Стефурак, Р. І., & Бабій, І. О. (2011). *Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія*. Івано-Франківськ: Сімік.
12. **Гольдберг, Л. І.**, & Королевич, Н. Ф. (1963). *Українська мова: бібліографічний покажчик*. Київ: Вид-во АН УРСР.
13. **Денисенко, С.**, Бей, О., & Микитка, І. (2010). *Лінгвістичні словники та термінологія в порівняльних дослідженнях фразеології. Проблеми української термінології*. Міжнар. наук. конф., 1–2 жовтня 2010 р. (с. 33–35). Львів: В-во Львів. політехніки.
14. **Джука, К. Г.** (2007). *Українсько-румунський, румунсько-український словник лінгвістичних термінів*. Чернівці: Технодрук.
15. **Єрмоленко, С. Я.**, Бирик, С. П., & Тодор, О. Р. (2001). *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ: Либідь.
16. **Жалай, В. Я.**, Биховець, Н. М., Линник, Т. Г., Пархоменко, А. Ф., Рахманова, І. І., & Рубашова, Л. М. (2011). *Сучасна лінгвотермінографія і принципи створення нового словника-довідника української лінгвістичної термінології. Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи* (с. 3–27). Київ: Логос.
17. **Загнітко, А.** (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*. Донецьк: ДонНУ.
18. **Загнітко, А.** (2020). *Сучасний лінгвістичний словник*. Вінниця: Твори.
19. **Ицкович, В. А.** (1964). О словаре новой лингвистической терминологии. В *Лингвистическая терминология и прикладная топонимика* (с. 31–43). Москва: Наука.
20. **Коломієць, Л.**, Паламарчук, О., Стрельчук, Г., & Шевченко, М. (2013). *Українсько-англійський словник лінгвістичної термінології*. Київ: Освіта України.
21. **Космеда, Т.** (2014). Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на словник: Загнітко А. П. *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*: у 4 т. Донецьк: ДонНУ,

2012. *Лінгвістичні студії*, 28, 194–198. 22. **Кротевич, Є. В.**, & Родзевич, Н. С. (1957). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ.: Вид-во АН УРСР. 23. **Кульчицька, Т.** (1999). *Українська лексикографія XIII–XX ст.: бібліографічний покажчик*. Львів: б/в. 24. **Лящук, Н.** (2011). Кодифікація багатозначних лінгвістичних термінів у словниках цитатного типу. *Українська мова*, 3, 57–66. 25. **Мартинюк, А. П.** (2012). *Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 26. **Огієнко, І.** (1908a). Історія української граматичної термінології. *Зап. Укр. наук. тов-ва в Києві*. (Кн. 1). (с. 94–129). Київ: б/в. 27. **Огієнко, І.** (1908b). *Українська граматична термінологія: історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її*. Київ: Друкарня 1-ї Київської друк. спілки. 28. **Паламарчук, О.**, Білик, Н., Стрельчук, Г., Деркач, О., & Шевченко, М. (2009). *Српско-українськи речник језичких термина*. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т». 29. **Подвойний, В. М.** (2000). *Турецько-український словник лінгвістичних термінів*. Київ: КДУ. 30. **Пономаренко, Л. О.** (1967). *Українсько-англійський словник лінгвістичних термінів*. Київ: б/в. 31. **Струганець, Л.** (2000). *Культура мови: словник термінів*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 32. **Щербин, В.** (2014). Толковые словари лингвистических терминов в восточнославянских странах: сравнительный анализ. *Terminologia*, 21, 28–70.

REFERENCES

1. **Avramenko, V. I.** (2015). Pidkhid I. Ohiiienka do ukrainskoho terminotvorennia dlia shkoly u kintsi XIX – poch. XX st. [I. Ogiienko's approach to Ukrainian terminology for school in the late XIX – early Twentieth century]. In I. Ohiiienko *v kulturi terminotvorennia – I. Ogiienko in the culture of term formation* (pp. 14–18). Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podil. un-t [in Ukrainian]. 2. **Adiahashi, K.**, Palamarchuk, O., Snytko, O., Strelchuk, H., Balazh, H., Bilyk, N., & Shevchenko, M. (2011). *Ukrainsko-rosiisko-uhorskyi slovnyk lnhvistychnoi terminolohii Ukrainian-Russian-Hungarian dictionary of linguistic terminology [Ukrainian-Russian-Hungarian dictionary of linguistic terminology]*. Kyiv: VPTs «Kyiv. un-t» [in Ukrainian; in Russian; in Hungarian]. 3. **Baran, Ye. B.** (Ed.). (2010). *Korotkyi terminolohichnyi slovnyk z morfolohii ukrainskoi movy [Short terminological dictionary on the morphology of the Ukrainian language]*. Berehove: Zakarp. uhor. in-t imeni Ferentsa Rakotsi II [in Ukrainian]. 4. **Barkasi, V. V.**, Kaleniuk, S. O., & Kovalenko, O. V. (2017). *Slovnyk lnhvistychnykh terminiv dlia studentiv filolohichnykh fakultetiv [Dictionary of linguistic terms for students of philological faculties]*. Mykolaiv: MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho [in Ukrainian]. 5. **Batsevych, F. S.** (2007). *Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Dictionary of terms of intercultural communication]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian]. 6. **Buchko, D. H.** (2011). *Slovnyk ukrainskoi onomastychnoi terminolohii [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]*. Ternopil: b/v [in Ukrainian]. 7. **Vakariuk, L. O.**, & Pantso, S. Ye. (2007). *Ukrainskyi slovotvir u terminakh: [Ukrainian word formation in terms]*. Ternopil: Dzhura [in Ukrainian]. 8. **Vykhovanets, I.** (1996b). Pro slovnyky lnhvistychnykh terminiv [About dictionaries of linguistic terms]. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist – Ukrainian terminology and modernity* (p. 92). Kyiv: In-t ukr. movy NAN Ukrainy [in Ukrainian]. 9. **Vykhovanets, I.** (1996a). *Ukrainska hramatychna terminolohiia [Ukrainian grammatical terminology]*. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist – Ukrainian terminology and modernity* (p. 11). Kyiv: In-t ukr. movy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

10. **Hanych, D. I.**, & Oliinyk, I. S. (1985). *Slovnýk línhvistychnykh terminiv* [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyshcha shk. [in Ukrainian].
11. **Holianych, M. I.**, Stefurak, R. I., & Babii, I. O. (2011). *Slovnýk línhvistychnykh terminiv: leksykolohiia, frazeolohiia, leksykohrafiia* [Dictionary of linguistic terms: lexicology, phraseology, lexicography]. Ivano-Frankivsk: Simyk [in Ukrainian].
12. **Holdberh, L. I.**, & Korolevych, N. F. (1963). *Ukrainska mova: bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Ukrainian language: bibliographic index]. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].
13. **Denysenko, S.**, Bei, O., & Mykytka, I. (2010). Línhvistychni slovnýky ta terminolohiia v porivnialnykh doslidzhenniakh frazeolohii [Linguistic dictionaries and terminology in comparative studies of phraseology]. *Problemy ukrainskoi terminolohii – Problems of Ukrainian terminology* (pp. 33–35). Lviv: V-vo Lviv. politekhniky [in Ukrainian].
14. **Dzhuka, K. H.** (2007). *Ukrainsko-rumunskyi, rumunsko-ukrainskyi slovnýk línhvistychnykh terminiv* [Ukrainian-Romanian, Romanian-Ukrainian dictionary of linguistic terms]. Chernivtsi: Tekhnodruk [in Ukrainian; in Romanian].
15. **Yermolenko, S. Ya.**, Bybyk, S. P., & Todor, O. R. (2001). *Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnýk línhvistychnykh terminiv* [Ukrainian language. A short glossary of linguistic terms]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
16. **Zhalai, V. Ia.**, Bykhovets, N. M., Lynnyk, T. H., Parkhomenko, A. F., Rakhmanova, I. I., & Rubashova, L. M. (2011). Suchasna línhvotermínohrafiia i pryntsyipy stvorennia novoho slovnýka-dovidnyka ukrainskoi línhvistychnoi terminolohii [Modern linguistic terminology and principles of creating a new dictionary-reference book of Ukrainian linguistic terminology]. *Línhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektivy – Linguistics of the XXI century: new research and perspectives* (pp. 3–27). Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
17. **Zahnitko, A.** (2012). *Slovnýk suchasnoi línhvistyky: poniattia i terminy* [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].
18. **Zahnitko, A.** (2020). *Suchasnyi línhvistychnyi slovnýk* [Modern linguistic dictionary]. Vinnytsia: Tvory [in Ukrainian].
19. **Ickovich, V. A.** (1964). O slovore novoj língvisticheskoi terminologii [About the dictionary of new linguistic terminology]. In *Língvisticheskaya terminologiya i prikladnaya toponomastika – Linguistic terminology and applied toponymy* (pp. 31–43). Moskva: Nauka [in Russian].
20. **Kolomiets, L.**, Palamarchuk, O., Strelchuk, H., & Shevchenko, M. (2013). *Ukrainsko-anhliiskyi slovnýk línhvistychnoi terminolohii* [Ukrainian-English dictionary of linguistic terminology]. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian; in English].
21. **Kosmeda, T.** (2014). Zbahachennia ukrainskoi línhvistychnoi terminolohichnoi leksykohrafiï [Enrichment of Ukrainian linguistic terminological lexicography]. *Línhvistychni studii – Linguistic studies*, 28, 194–198 [in Ukrainian].
22. **Krotevych, Ye. V.**, & Rodzevych, N. S. (1957). *Slovnýk línhvistychnykh terminiv* [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].
23. **Kulchytska, T.** (1999). *Ukrainska leksykohrafiia XIII–XX st.: bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Ukrainian lexicography of the XIII–XX centuries: bibliographic index]. Lviv: b/v [in Ukrainian].
24. **Liashchuk, N.** (2011). Kodyfikatsiia bahatoznachnykh línhvistychnykh terminiv u slovnýkakh tsytatnoho typu [Codification of ambiguous linguistic terms in citation dictionaries]. *Ukrainska mova – Ukrainian language*, 3, 57–66 [in Ukrainian].
25. **Martyniuk, A. P.** (2012). *Slovnýk osnovnykh terminiv kohnityvno-dyskursyvnoi línhvistyky* [Dictionary of basic terms of cognitive-discursive linguistics]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
26. **Ohienko, I.** (1908). Istoriia ukrainskoi hramatychnoi terminolohii [History of Ukrainian grammatical terminology]. *Zap. Ukr. nauk. tov-va v Kyievi – Notes of the Ukrainian Scientific Society in Kyiv*. (Vol. 1).

(pp. 94–129). Kyiv: b/v [in Ukrainian]. 27. **Ohienko, I.** (1908). *Ukrainska hramatychna terminologii: istorychnyi slovnyk ukrainskoi hramatychnoi terminologii peredmovoiu pro istoriiu rozvytku yii* [Ukrainian grammatical terminology: historical dictionary of Ukrainian grammatical terminology with a preface on the history of its development]. Kyiv: Drukarnia 1-yi Kyivskoi druk. spilky [in Ukrainian]. 28. **Palamarchuk, O.**, Bilyk, N., Strelchuk, H., Derkach, O., & Shevchenko, M. (2009). *Srpsko-ukrajynsky rechnik jezychkykh termyna* [Serbian-Ukrainian dictionary of linguistic terms]. Kyiv: VPTs «Kyiv. un-t» [in Ukrainian; in Serbian]. 29. **Podvoynyi, V. M.** (2000). *Turetsko-ukrainskyi slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Turkish-Ukrainian dictionary of linguistic terms]. Kyiv: KDU [in Ukrainian; in Turkish]. 30. **Ponomarenko, L. O.** (1967). *Ukrainsko-anhliiskyi slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Ukrainian-English dictionary of linguistic terms]. Kyiv: b/v [in Ukrainian; in English]. 31. **Struhanets, L.** (2000). *Kultura movy: slovnyk terminiv* [Language culture: a dictionary of terms]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian]. 32. **Shherbin, V.** (2014). *Tolkovye slovari lingvisticheskikh terminov v vostochnoslavianskikh stranax: sravnitel'nyy analiz* [Explanatory dictionaries of linguistic terms in East Slavic countries: a comparative analysis]. *Termipologia*, 21, 28–70 [in Russian].

Кочан Ірина Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українського прикладного мовознавства, Львівський національний університет імені Івана Франка; вул. Університетська, 1, м. Львів, 79001, Україна.

Тел. +38-063-44-28-512

E-mail: kim1950@i.ua

<http://orcid.org/0000-0002-5709-2933>

Kochan Iryna Mykolayivna – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of the Department of Ukrainian Applied Linguistics, Ivan Franko National University of Lviv; 1 Universytetska Str., Lviv, 79001, Ukraine.

Надійшла до редакції 10 грудня 2021 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Кочан І. М. Українська лінгвістична термінографія (хронологія, класифікація, структура). *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2022. Вип. 56. С. 25–41. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2022.56.03>

АРА: Кочан, І. М. (2022). Українська лінгвістична термінографія (хронологія, класифікація, структура). *Лінгвістичні дослідження*, 56, 25–41. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2022.56.03>